

PAGRINDINĖS MOKYKLOS GEOGRAFIJOS UGDYMO TURINIO ATNAUJINIMAS: METODOLOGINĖS PRIEIGOS IR PARADIGMINIAI POSŪKIAI

*Šarūnas Gerulaitis, Mykolo Romerio universitetas
Zigmas Kairaitis, Geografijos edukacijos studijų centras*

SANTRAUKA

Straipsnyje apžvelgiamos šiuo metu Lietuvoje atnaujinamos pagrindinės mokyklos Bendrosios ugdymo programos, o kartu ir naujas geografijos ugdymo turinys. Paskutinį kartą pagrindinės mokyklos Bendrosios programos buvo atnaujintos 2008 m. Atnaujinant geografijos ugdymo turinį remiamasi EBPO rekomendacijomis, Bendrųjų programų atnaujinimo gairėmis (2019) ir jų pakeitimais (2021) bei Tarptautinės geografinio švietimo chartijos (2016) nuostatomis. Remiantis pagrindinėmis geografijos kategorijomis – vieta, erdve, skale – sukurtas geografinio pažinimo struktūros sąvokų modelis, kuris geriausiai atitinka Lietuvos mokyklinės geografijos ugdymo turinį ir mokymosi kognityvines perspektyvas. Atliktame tyrime palygintos ir susietos ugdymo, geografijos ir geografijos didaktikos paradigmos. Parodyta, kad šios paradigmos glaudžiai susijusios tarpusavyje ir lemia nūdienos geografijos ugdymo turinio kaitą.

Reikšminiai žodžiai: Bendrosios programos, geografijos ugdymo turinys, ugdymo paradigma, geografijos paradigma, geografijos didaktikos paradigma.

DOI: <http://dx.doi.org/10.5200/GE.2022.8>

MOKYMOSI TURINIO ATNAUJINIMO BENDROSIOS PRIEIGOS

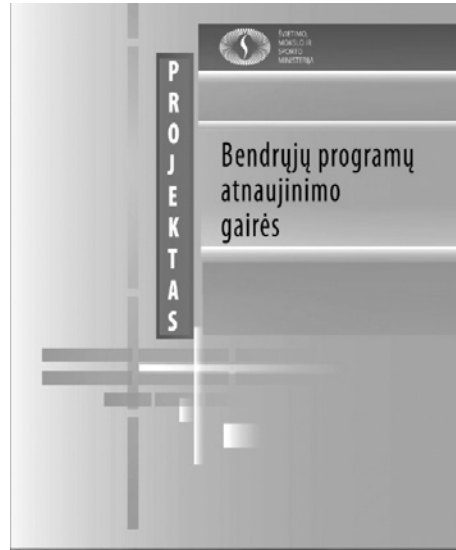
Bendrųjų geografijos programų atnaujinimo nuostatas apibrėžia Bendrųjų programų atnaujinimo gairės (2019) (toliau – Gairės), kuriose nurodomos pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo „pokyčių sritys, apimant tikslus, ugdymosi rezultatus (kompetencijas), mokymosi turinį ir mokinių pasiekimų vertinimo kaitą“ (p. 4) (1 pav.). Gairėse apibrėžiamas pagrindinis nacionalinio lygmens švietimo tikslas – „ugdyti išsilavinusią, brandžią asmenybę, kuriai būdinga: vertybinė orientacija, grindžiama tautine savimone ir atvirumu pasaulio humanistinei kultūrai; šiuolaikinės kompetencijos ir nuostata mokytis visą gyvenimą; pasirengimas ir motyvacija prisidėti prie šalies darnaus vystymosi ir demokratinės visuomenės plėtotės“ (ten pat).

Pasaulinės švietimo ir darnaus vystymosi nuostatos remiasi atitinkamais nūdienos žmonijos iššūkiais ir tendencijomis: *aplinkosaugos* (klimato kaita, aplinkos tarša ir gamtinių išteklių mažėjimas, įvairių ekosistemų tarpusavio sąsajos), *ekonomikos* (mokslo žinių, technologijų inovacijų ir dirbtinio intelekto keliami esminiai klausimai), *socialiniai* (žmonių skaičiaus augimas, migracijos, urbanizacijos, socialinė ir kultūrų įvairovė ir kt.). Naudojantis EBPO rekomendacijomis nurodomos šios *ugdymo turinio problemos*:

- „programos perkrautos neesmimo turinio, neatliepia ateities iššūkių, skirtingų gebėjimų mokinių poreikių;
- ugdymo turinys neužtikrina besimokantiems lygių galimybių, nepakankamai orientuotas į vertybinių nuostatų ugdymą;
- neužtikrinamas veiksmingas ugdymo programų įgyvendinimas“ (p. 6).

Atnaujinant Bendrąsias programas pagal Gaires siekiama:

- stiprinti asmens vertybinių nuostatų, socialinių ir emocinių gebėjimų ugdymą;
- įtraukti pasitikėjimo, pagarbos ir tolerancijos kitokiai nuomonei, pilietiškumo, demokratinio dialogo kultūros ir darnaus vystymosi nuostatų ugdymą;
- sukurti sąlygas kiekvienam mokiniui įgyti aukštesnius pasiekimus;
- įtraukti aktualų turinį, skirtą mokinių kompetencijoms ugdyti;
- numatyti ugdymo(si) galimybes įvairiuose kontekstuose;
- įtvirtinti sąsajas tarp pakopų, ugdymo sričių ir dalykų;
- užtikrinti ugdymo tikslų, turinio įgyvendinimo ir pasiekimų vertinimo dermę (p. 11).

1 pav. Bendrujų programų atnaujinimo gairės / Guidelines for Curricula Updating

GEOGRAFIJA – VEIDU Į BESIKEIČIANTĮ PASAULĮ

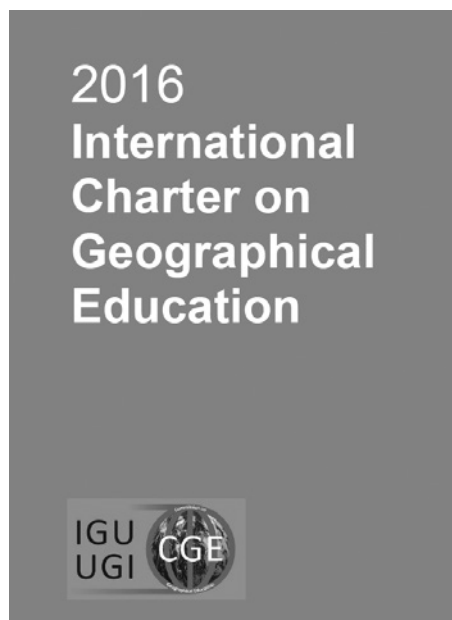
Pasaulio geografinio švietimo / ugdymo tendencijos kartkartėmis yra apibendrinamos Tarptautinės geografų sąjungos Geografijos edukacinės komisijos Chartijoje (International..., 1992; International..., 2016). Pastarojoje – 2016 m. – Chartijoje teigiama, kad geografija:

„<...> suteikia galimybių studijuoti įvairias žmonijos veiklas, jų tarpusavio ryšius ir sąveikas su vietinėmis ir globaliomis terpėmis“;

„<...> tiesia tiltus tarp gamtos ir socialinių mokslų, yra vienintelė disciplina, tyrinėjanti erdvinį kintamumą, t. y., kaip tie patys reiškiniai, įvykiai ir procesai varijuoja skirtingose vietose, todėl yra be galo svarbi visose visuomenėse gyvenančių piliečių švietimo dalis <...>“ (p. 3).

Geografija „<...> yra gyvybiškai svarbus XXI a. pasaulio piliečių žinių šaltinis, suteikiantis mums galimybių ieškoti atsakymų į klausimą – kaip galime šiuolaikiniame tarpusavio ryšiais susaistytame pasaulyje gyventi tvariai?“ (ten pat, p. 5). Tai įgalina jaunus žmones gyventi harmonijoje su aplinka, gyvuoju pasauliu. Geografijos mokymosi metu įgytos žinios padeda giliai suvokti žmonijos patiriamus iššūkius, susijusius su klimato kaita, aprūpinimu maistu, pertekliniu gamtinių išteklių naudojimu, urbanizacija. Geografijos mokymas, paremtas jaunų žmonių išgyvenimais, padeda jiems geriau formuluoti klausimus, vystyti intelektą ir veiksmingiau reaguoti į gyvenimo keliamus iššūkius. „Taip jie įgyja ne vien pagrindinių XXI a. žmogui reikalingų gebėjimų, bet ir išmoksta naudotis išskirtiniais tiriamaisiais įrankiais, t. y. studijuoti žemėlapius, rinkti duomenis konkrečioje vietoje ir naudotis galingomis skaitmeninės komunikacijos priemonėmis“ (ten pat).

Chartijoje akcentuojama, kad geografijos mokymo pagrindas turi būti *moksliniai tyrimai*, būtina plačiau jais remtis pamokų metu. Tam privalu naudoti naujausias geografines

2 pav. Tarptautinė geografinio švietimo chartija / *International Charter on Geographical Education*

technologijas, geriausius darbo įrankius, taikyti problemų sprendimu grįstas mokymosi strategijas.

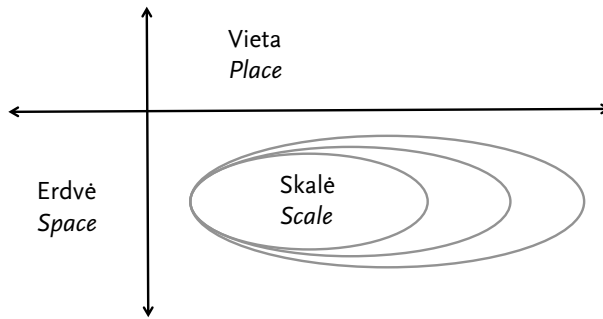
Pagaliau Chartijoje yra numatytas veiksmų planas, kaip pagerinti geografijos mokymą ir geografinio švietimo tyrimų kokybę.

GEOGRAFIJA – ŽVILGSNIS Į SKIRTYBIŲ PASAULĮ

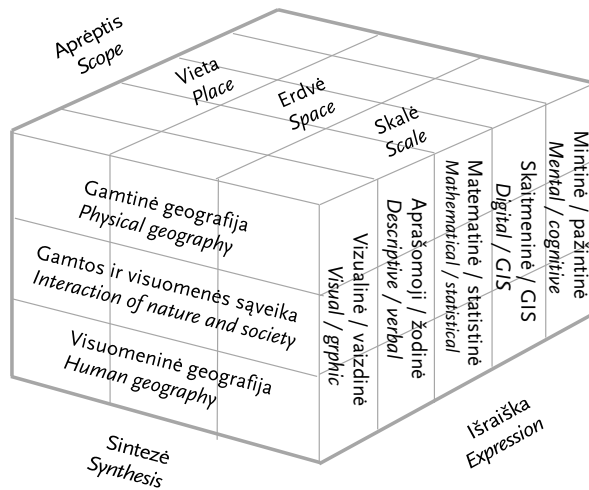
Geografija ne tik atspindi realų pasaulį, jame vykstančius procesus, reiškinius, bet ir pati, remdamasi įvairiais pažinimo ir tyrimo būdais, žvelgia į pasaulį. Tuo ji skiriasi nuo kitų dalykų. Geografija kuria savitą *pasaulio vaizdą*, kuriuo remiantis ugdoma mokinių *pasaulėžiūra*, jų santykis su artimiausia aplinka, gamtos pasauliu, visuomeniniais reiškiniais, kitais žmonėmis. Be to, mokiniai įgyja tam tikrų kompetencijų, gebėjimų naudotis geografinėmis technologijomis, įrankiais – jie gali savarankiškai pažinti pasaulį, jį aiškinti ir interpretuoti, naudotis įvairiose praktikose.

Geografija – platus dalykas, besiremiantis *gamtos*, *socialinių* ir *humanitarinių* mokslų žiniomis, taikantis šiuolaikinius tyrimo metodus bei priemones. Geografijoje dažnai naudojamos ir *technologijos* mokslų pasiekimais, todėl labai svarbu išryškinti esmines geografijos kaip dalyko idėjas, struktūras, kuriomis remiantis yra kuriamas ugdymo / mokymosi turinys. Geriausiai geografijos esmę atspindi dvi sąvokos (kategorijos) – *vieta* ir *erdvė*. Jos dažniausiai vartojamos tiek gamtinėje, tiek visuomeninėje geografijoje. *Vietos* ir *erdvės* idėjomis šiandien dažnai remiamasi civilizacijų, kultūrų, geopolitikos, tarpdisciplininiuose tyrimuose. *Vieta* siaurąja prasme suprantama kaip konkreti, dažnai lokali, teritorija. Plačiąja prasme *vieta* gali būti ir didelis, net planetinio / globalaus masto teritorinis vienetas. *Erdvės* sąvoka dažniau vartojama geopolitikoje, kultūroje, ekonomikoje. *Erdvė* suvokiama konkrečiai, vietiškai kaip fizinės erdvės, socialumo ir subjektyvumo sankirta, interpretuojama skalės (pvz.: lokalinės, regioninės, globalinės) perspektyvoje. Tarp *vietos* ir *erdvės* yra semantinis (*prasmis*) ryšys (3 pav.). Be abejo, su *vieta* ir *erdve* glaudžiai susijusi *laiko* sąvoka, kuri įvardija geografinių objektų, procesų, reiškinių kaitą.

Geografai, siekdami iš naujo atrasti geografiją, pasiūlė apibendrintą geografinio pažinimo / tyrimo modelį, kuris patyrė jau keletą transformacijų (Rediscovering..., 1997, p. 290). Geografiniam švietimui artimiausias tas variantas, kuris geriausiai atspindi klasikinę geografijos turinį, esmines sąvokas ir – labai svarbu – šiuolaikinius geografinio pažinimo būdus, technologijas (Introducing..., 2021). Lietuvos mokyklinės geografijos struktūra, turinys taip pat sukurtas iš panašių geografinio pažinimo struktūrinių dalių (4 pav.).

3 pav. Erdvės, vietos ir skalės semantinės padėty /
Semantic positions of space, location, and scale

4 pav. Geografinio pažinimo modelis /
Model of the geographical cognition structure

Modelyje pavaizduotos trys geografinio pažinimo sritys (perspektyvos): pirma, kaip geografija per *vieta*, *erdvės* ir *skalės* prizmę žvelgia į pasaulį; antra, kaip geografija teminiu požiūriu jungia (sintezuoja) skirtingų sričių (polaukių) idėjas, o kartu parodo gamtos ir visuomenės, aplinkos ir žmogaus sąsajas; trečia, kaip geografija, remdamasi įvairiais būdais, priemonėmis ir formomis, vaizduoja, manipuliuoja ir interpretuoja geografinę informaciją erdveje. Tai suteikia

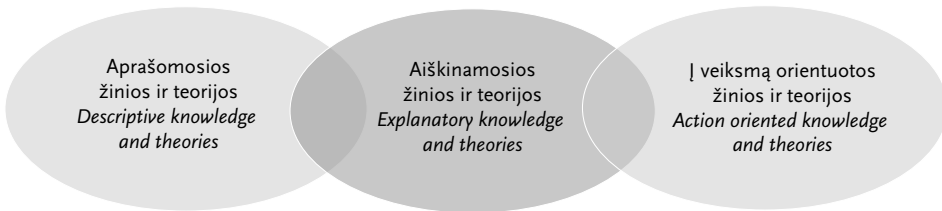
mokiniam galimybių kurti kognityvines erdvines reprezentacijas, pavyzdžiui, geografinės aplinkos mentalinius modelius ir žemėlapius. Apibendrintas geografijos pažinimo modelis rodo, kad mokantis geografijos mokiniams tenka keliauti per sudėtingą žinių, tekstų, vaizdų, žemėlapių, erdvių ir vietų pasaulį.

MOKYTOJO PRAKTIKA IR PATIRTIMI GRĮSTA DIDAKTIKA

Ugdymo paradigmos

Taip jau nutiko, kad Bendrųjų programų atnaujinimo gairėse nėra net paminėtas *didaktikos*, o ir senesnis, klasikinis – *mokymo(si) metodikos* – terminas. Tai tam tikri ugdymo / mokymosi turinio politikos simptomai ir ženklai. Žinoma, galima teigti, kad Lietuvoje yra tik viena fundamentali kolektyvinė monografija (neskaitant vadovėlių, konkrečių dalykų didaktikų / mokymo metodikų), skirta konceptualiems didaktikos klausimams nagrinėti (Ugdymo..., 2014). Bet yra ir kita pusė: švietimo politikoje mes daugiausia orientuojamės į bendrąsias nuostatas, strategijas, tikslus, o konkrečių jų didaktinę realizaciją paliekame savieigai arba pasirūpiname tik mokymo priemonėmis, vadovėliais. Seniai konstatuota, kad Lietuvoje nėra atskirų dalykų didaktikos žurnalų, tyrimo centrų. Taigi, keblu šiose rekomendacijose kiek plačiau ir giliau aptarti bendrosios bei dalyko didaktikos ypatumus. Šioje dalyje sieksime parodyti ugdymo ir dalykų didaktikos paradigmų esmines alternatyvas ir kryptis, kuriomis remdamiesi mokytojai galėtų sėkmingai įgyvendinti Bendrųjų programų nuostatas.

Įvairių tyrėjų nuomone, didaktikos paskirtis – kurti *aprašomąsias* žinias / teorijas, *paaiškinamąsias* žinias / teorijas ir *į veiksmingumą orientuotas* žinias / technologines teorijas, t. y. priemones ir būdus, laiduojančius kaitos galimybę (ten pat, p. 31). Jų sąsajas galima pavaizduoti Venno diagrama (5 pav.).

5 pav. Didaktikos žinių sąsajos pagal jų paskirtį /
Links of didactic knowledge according to their purpose

Vis dar populiariu mokslų (tiek fundamentalių, tiek taikomųjų) kaitą, anot T. S. Khuno, aprašyti paradigmomis. *Paradigma* – tam tikru istoriniu laikotarpiu vyraujančių filosofinių, teorinių, metodologinių prielaidų, žinių, pažiūrų, modelių visuma, kuria remiantis aiškinami tam tikri mokslo objektai, priimami praktiniai sprendimai. Anot B. Bitino, Lietuvos švietime vyrauja dvi ugdymo paradigmos – *klasikinė* ir *laisvojo* ugdymo. Tačiau terminai *klasikinė*, *laisvojo ugdymo*, kaip ir *tradicinė*, *šiuolaikinė*, sulaukia kritikos. Dar kiti skiria *mokymo* ir *mokymosi* paradigmas (Čiužas, Jucevičienė, 2006). Ugdymo paradigmos glaudžiai susijusios su socialinių mokslų paradigmomis, kurios aiškina žmonių vaidmenų tarpusavio santykius (Bruzgelevičienė..., 2014, p. 33). Išskiriamos *normatyvinė* ir *interakcinė* socialinės paradigmos. *Normatyvinė* paradigma žmonių socialinius santykius supranta kaip poveikio, įtakos vieno asmens kitam priežasties ir pasekmės seką. *Interakcinė* paradigma žmonių santykius aiškina kaip dviejų ar daugiau asmenų tarpusavio sąveikas, supratimą ir grįžtamuosius ryšius. Ugdymo paradigoms įtakos turi ir visuomenės *moderniojo* ir *postmoderniojo* būvio idėjos, švietimo filosofų dėmesys *humanizmo* ir *pohumanizmo* paradigminiams posūkiams (Baranova, Degėsys, 2014; Duoblienė, 2018). Ugdymo paradigimų monografijoje pateiktas apibendrintas alternatyvių skirtingai vadinamų paradigimų skirstymas (1 lentelė).

1 lentelė. Alternatyvios ugdymo paradigmos / *Alternative paradigms of education* (Bruzgelevičienė..., 2014, p. 40)

Klasikinė <i>Classic</i>	Laisvojo ugdymo <i>Free education</i>
Normatyvinė <i>Normative</i>	Interpretacinė <i>Interpretative</i>
Moderniųjų laikų <i>Modern times</i>	Postmoderniųjų laikų <i>Postmodern times</i>
Tradicinė, arba poveikio <i>Traditional, or impactive</i>	Šiuolaikinė, arba sąveikos <i>Modern, or interactive</i>
Pramoninė, arba mechanistinė <i>Industrial, or mechanistic</i>	Poindustrinė, arba gyvųjų sistemų <i>Post-industrial, or of living systems</i>
Mechanistinė <i>Mechanistic</i>	Holistinė <i>Holistic</i>
Humanistinė (papildyta – Z. K.) <i>Humanistic (supplemented – Z. K.)</i>	Pohumanistinė <i>Posthumanistic</i>

Ugdymo paradigmos glaudžiai susijusios su dalyko didaktika: „Vienaip bus konstruojamas didaktikos mokslo statinys, kai *mokymas* laikomas *žinių*

davimu, o mokymasis – žinių perėmimu, įgijimu; kitaip – kai mokymas laikomas žinių kūrimu, prasmės svarstymu, o mokymasis – socialiniu vyksmu, aktyviu informacijos kūrimu, tikslinimu, naujų modelių kūrimu“ (ten pat, p. 48). Ramutė Bruzgelevičienė, remdamasi užsienio šaltiniu, pateikia XXI a. mokyklos kaitos tendencijas (2 lentelė).

2 lentelė. XXI a. mokyklos mokymosi modelio kaitos tendencijos / 21st century trends in the change of school learning

	Tradiciniai modeliai <i>Traditional models</i>		Besikuriantys modeliai <i>Emerging models</i>
	Socialinė sąveika (mokytojas – mokinys) <i>Social interaction (teacher – student)</i>	➔	Technologinė sąveika (mokymasis naudojantis informacinėmis technologijomis) <i>Technological interaction (learning through the use of information technology)</i>
	Mokytojo ir mokinio ryšys <i>The relationship between teacher and student</i>	➔	Besimokančiojo ir vadovo (bendraamžio, suaugusiojo, specialisto) ryšys <i>Relationship between learner and supervisor (peer, adult, specialist)</i>
Mokymasis Learning	Susietas su vieta (tam tikras mokymasis vyksta tam skirtoje vietoje) <i>Theoretical individual learning from books is predominant</i>		Susietas su mokiniu (lanksčios mokymosi galimybės, nepriklausančios nuo specializuotos vietos) <i>Student-related (flexible learning opportunities independent of the specialized location)</i>
	Vyrauja teorinis individualus mokymasis iš knygų <i>Theoretical individual learning from books is predominant</i>	➔	Veiklų įvairovė – projektinis darbas, tyrimai, individualaus ir grupinio mokymosi kaita <i>Variety of activities – project work, research, change of individual and group learning</i>
	Didaktiškas (mokytojas perteikia žinias) <i>Didactic (teacher conveys knowledge)</i>	➔	Sąveikūs (abipusė sąveika mokantis) <i>Interactive (mutual interaction during learning process)</i>

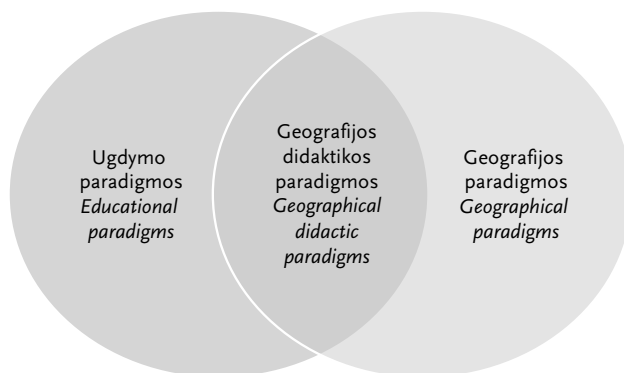
Šaltinis: 21st Century Schools: Learning Environments of the Future. (2004). Prieiga internete: <https://www.sd8.bc.ca/sites/default/files/21st-century-schools.pdf> (pagal Bruzgelevičienė..., 2014, p. 98).

Priminsime, kad minėtoje kolektyvinėje monografijoje keliama bendra problema – kaip *ugdymo paradigma* lemia *didaktikos paradigmą* (Ugdymo..., 2014, p. 13). Taigi, toliau apžvelgsime, kaip šioje ugdymo paradigmų ir mokymosi modelių alternatyvų ir kaitos kontekste atrodo geografijos didaktikos paradimos.

Geografijos ir geografijos didaktikos paradigmos

Rekomendacijose nekliamas tikslas išsamiai apžvelgti *geografijos mokslo* ir *geografijos didaktikos* paradigmu. Beje, jos – ypač geografijos didaktikos – nelabai ir tirtos. Pirmiausia reikia atkreipti dėmesį, ko dažnai neužsimena „grynieji“ edukologai, kad dalyko *didaktika* ir jos paradigmos labai glaudžiai susijusios su atitinkamo *mokslo paradigmomis*, kartais vadinamomis *tradicijomis* (6 pav.).

6 pav. Ugdymo, geografijos ir geografijos didaktikos paradigmu sąsajos / *Links between educational, geographical, and geographical didactic paradigms*

Akademinis mokslas, jo paradigmos daugiausia lemia ugdymo / mokymo si turinio kūrimą – žinių (idėjų, teorijų, sąvokų, dėsnių / dėsniumų, faktų ir pan.) atranką. Pavyzdžiui, filologai skiria *akademinę* paradigmą – *literatūros-gramatikos* paradigmą (Salienė, Toleikytė..., 2014, p. 114). Reikia manyti, kad *akademinė* paradigma būdinga kiekvienam dalykui. Nors, žinia, ji susilaukia kritikos. Devyniasdešimtaisiais praeito amžiaus metais buvo atsisakyta *akademiniio mokymo* bendrojo ugdymo mokykloje dėl reprodukcinio jo pobūdžio. Bet yra ženklų, kad į mokyklą vėl grįžta akademinis mokymas (ten pat, p. 121). Tam turėjo įtakos standartizuota ir normatyvi brandos egzaminų, ugdymo pasiekimų tikrinimo, net mokyklų auditavimo ir reitingavimo forma.

Geografijos mokslas nėra lepinamas paradigmu (tradiciju) paieška ir tyrimais. Pasiremsime graikų geografo Kostas C. Koutsopoulos tyrimu *Geografijos paradigmu kaita* (2011), kuris, mūsų nuomone, bene geriausiai atspindi šiuolaikini *geografijos mokslo* ir *mokyklinės geografijos* kontekstą bei jų kaitos tendencijas (3 lentelė).

3 lentelė. Geografijos paradigmos (Koutsopoulos, 2011) / *Paradigms of Geography*

Požiūris į geerdvę <i>Approach to Geospace</i>	Geoerdvės pobūdis <i>Regard of Geospace</i>	Paradigma <i>Paradigm</i>	Metodologija <i>Methodology</i>	Prieigos metodai <i>Approach to Methods</i>
Monodisciplininis <i>Monodisciplinary</i>	→ Fragmentuotas <i>Fragmented</i>	→ Tradicinė <i>Traditional</i>	← Kokybinė / kiekybinė <i>Qualitative / Quantitative</i>	← Tradiciniai <i>Traditional</i>
Multidisciplininis <i>Multidisciplinary</i>	→ Tvarus <i>Sustainable</i>	→ Geoinformacinė <i>Geoinformatics</i>	← Informatikos <i>Informatics</i>	← Kompiuterinės technologijos <i>Computer technology</i>
Interdisciplininis <i>Interdisciplinary</i>	→ Integruotas <i>Integrated</i>	→ Choroinformacinė <i>Choroinformatics</i>	← Holistinė <i>Holistic</i>	← Integruoti <i>Integration</i>

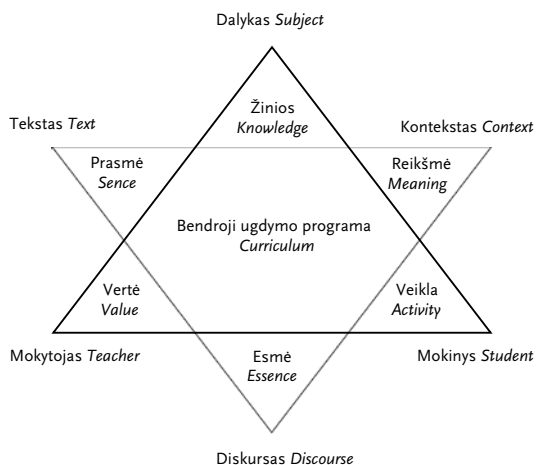
Pateiktas geografijos paradigimų kaitos modelis vertingas tuo, kad:

- remiasi *erdvės* kategorija;
- parodomi įvairialypiai geografijos *integraciniai* ryšiai;
- ieškoma bendros *mokslų kalbos*;
- požiūris į visuomenės problemas grindžiamas *socialine, politine, ekonomine, kultūrine, ekologine, gamtos ir žmogaus darnos* prieiga.

Išvardyti dalykai yra labai svarbūs mokant geografijos. Jais remiantis, galima eiti prie geografijos didaktikos paradigimų. Dar kartą verta užsiminti, kad Lietuvoje geografijos didaktikos paradigmos netirtos. Dažniausiai, kaip ir užsienyje, pateikiamos tik geografijos edukacijos *tendencijų, krypčių, horizontų, nuostatų, tikslų* ir pan. apžvalgos. Toliau, remiantis mokyklinės geografijos ugdymo / mokymosi turinio, proceso, vykstančio jau atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, stebėjimu, galima išskirti tam tikras *geografijos didaktikos* paradigmas:

- **Šalitinė regioninė** paradigma – geografijos mokymo siekis sutelktas į pasaulio šalių / valstybių ir regionų pažinimą. Tai bene seniausia mokyklinės geografijos paradigma. Todėl ją būtų galima įvardyti kaip *klasikinę / tradicinę* geografijos didaktikos paradigmą. Ji atspindi ir visuomenėje vyraujantį geografijos įvaizdį, kai geografijos esmė laikoma pasaulio šalių mokymasis ir pažinimas.
- **Informacinės komunikacinės** paradigmos tikslas – skaityti geografinę informaciją, ją suvokti, suprasti, analizuoti, interpretuoti ir perduoti / pasikeisti, įskaitant ir skaitmenines, GIS technologijas. Svarbiausia informacinės komunikacinės paradigmos nuostata – dialoginis komunikacinis

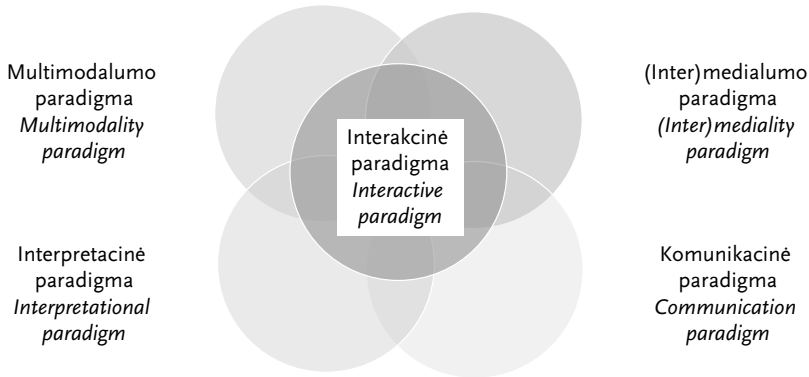
santykis su pagrindiniais ugdymo dalyviais, subjektais ir kontekstais, padedančiais kurti naujas reikšmes ir prasmes (7 pav.). Plačiau ši metodika išdėstyta tam skirtame leidinyje (Kairaitis, 2007).

7 pav. Ugdymo santykių komunikacinis modelis /
Model of communication of education relations

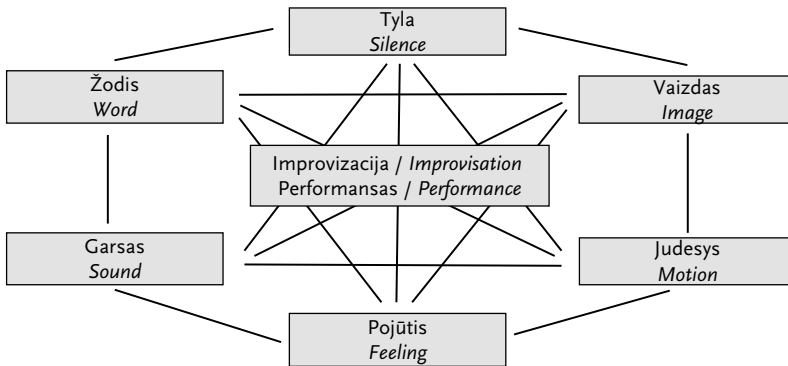
Modelyje pavaizduoti pagrindiniai ugdymo proceso dalyviai: *mokytojas, mokinys, dalykas; aplinka*, kuri lemia edukacijos kodus, – *tekstas, kontekstas, diskursas*; kuriamos, atsirandančios per edukacinę komunikaciją vertybės – *prasmės, reikšmės, vertės, žinios, veiklos*. Bendroji programa yra kaip medija, esanti santykiyje su visais ugdymo proceso dalyviais, veiksniais ir produktais.

Interakcinė paradigma laikoma *prasių, reikšmių, vertybinio konsensuso* kūrimas per ugdymo dalyvių *sąveiką / santykį*, kuris laiduoja asmenybės tapumą. Pirmiausia, tai *mokytojo ir mokinių, mokinių ir mokinių* santykiai, grįsti tarpusavio bendravimu. *Interakcionalizmo* paradigma, kaip viena iš teorijų, užgimė socialinės ir kultūrinės antropologijos moksle (Čiubrinskas, 2007). Kaip teigia R. Bruzgelevičienė, interakcinė sąveika galima tik tarp *žmogaus ir žmogaus*. Turima omeny, kad sąveika *žmogus ir technologijos* (kad ir išmaniosios) negalima arba keistina į *technologinę sąveiką* (2014, p. 33). *Interakcinė* paradigma priskirtina prie *ugdymo* paradigmų ir yra glaudžiai susijusi su kitomis ugdymo paradigmomis – *komunikacine, interpretacine ir multimodalumo* (8 pav.). Formuojasi ir *(inter)medialumo paradigma*, besiremianti įvairių medijų tekstų jungtimis (Melnikova, 2016).

8 pav. Interakcijai giminingų paradigimų sąveika / *Interplay of paradigms related to interaction*

Prefiksas „inter“ reiškia „tarp“. Vadinasi, pedagoginėje sąveikoje / santykyje reikia kažkuo „užpildyti“ tą „tarpą“. Didaktikoje paprastai jis užpildomas mokymo(si) metodais, kurių gausos jau neįmanoma suskaičiuoti, o jų tolesnis kūrimas – neperspektyvus dalykas. Todėl, remiantis socialinės struktūros modelių analogija (Valantiejus, 2007), reikia galvoti apie esmines didaktikos struktūras kaip santykio kategorijas, atramas, kurios turi įtakos ugdymo dalyvių bendravimui, sąveikai. Tokių interakcijos būdų, kanalų, tėkmių, kuriomis papildomas mokytojų ir mokinių santykis / sąveika, skirtingai negu mokymo metodų, yra nedaug (9 pav.).

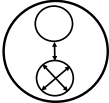
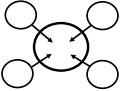
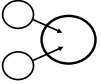
9 pav. Ugdymo sąveikos / interakcijos būdai / *Ways of educational interplay / interaction*

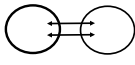
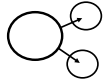
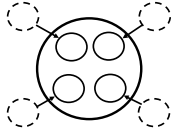
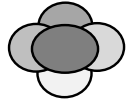
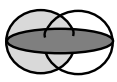
Pavaizduotus interakcijos būdus, kanalus, atramas galima laikyti savotiškais *ugdymo / mokymo metodais*, kuriuos taikant sukuriama nauji mokytojų praktiškų ir mokinių mokymosi būdai.

Teminė paradigma siejama su atskirų geografijos (gamtinės ir visuomeninės) temų mokymu. Dėl to ją būtų galima įvardyti kaip *bendrosios geografijos* paradigmą, kuri būdinga geografijos mokymui 11–12 klasėse. *Teminė / bendrosios geografijos* paradigma panaši ir į anksčiau minėtą *akademine* dalyko paradigmą.

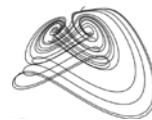
Integracinė paradigma būdinga pagrindinės mokyklos geografijos mokymo turiniui ir procesui. Čia turima omenyje dalyko *vidiniai* ir *išoriniai* integraciniai ryšiai. Tačiau edukacinių / integracinių ryšių sistema ir jos taikymas – gana sudėtingas procesas. Remiantis įvairiais autoriais, pateikiama apibendrinta dalykų ugdymo / mokymosi turinio edukacinių ryšių modelių sistema (4 lentelė).

4 lentelė. Ugdymo turinio edukacinių (integracinių) ryšių modeliai / *Models of educational (integrational) relations of educational content*

Eil. Nr. / Ser. No.	Edukaciniai ryšiai / Educational connections	Aprašymas / Description	Pavaizdavimas / Representation
1.	Dalykiniai / <i>Disciplinary</i>		
1.1.	Vidaus dalykiniai (intradisciplininiai) / <i>Intradisciplinary (intradisciplinary)</i>	Dalyko ugdymo turinio (žinių, gebėjimų, vertybių) vidaus ryšiai tarp atskirų to paties dalyko temų, skyrių, ugdymo pakopų (klasių). <i>Internal connections of the content of subject education (knowledge, abilities, values) between separate topics, sections, educational levels (classes) of the same subject.</i>	
1.2.	Daugiadalykiai (multidisciplininiai) / <i>Multidisciplinary (multidisciplinary)</i>	Tema (tam tikri jos aspektai) jungia kelių dalykų ugdymo turinį. <i>The topic (certain aspects of it) connects the content of education of several subjects.</i>	
2.	Tarpdalykiniai / <i>Interdisciplinary</i>		
2.1.	Atraminiai / <i>Supporting</i>	Dalykui, temai mokytis reikalingos anksčiau (kitų dalykų) įgytos žinios, gebėjimai. <i>The learning of a subject and topic requires previously acquired knowledge and skills (from other subjects).</i>	

<p>2.2. Lygiagretūs (paraleliniai) / Parallel</p>	<p>Tuo pačiu metu artimų temų mokomasi per kelių dalykų pamokas (pvz.: per istoriją, biologiją, fiziką). <i>Related topics are studied simultaneously in several subjects (fields of education) (e.g., history, biology, physics).</i></p>	
<p>2.3. Perspektyviniai / Perspective</p>	<p>Įgytos dalyko žinios, gebėjimai reikalingi toliau mokantis kitų dalykų (ugdymo sričių). <i>Acquired knowledge of the subject and skills are required for further learning of other subjects (fields of education).</i></p>	
<p>3. Integruoti / Integrated</p>		
<p>3.1 Integruoti tarpdalykiniai / Integrated interdisciplinary</p>	<p>Ugdymo turinys (dalykas, tema) sukurtas iš kelių dalykų ugdymo turinio, tradicinių jų temų (pvz.: istorijos, geografijos, pilietinio ugdymo). <i>The curriculum (subject, topic) is created from the curriculum of several subjects, their traditional topics (e.g. history, geography, civic education).</i></p>	
<p>3.2 Integruoti dalykiniai (integruotas dalykas) / Integrated disciplinary (Integrated subject)</p>	<p>Dalykai, tradicinės temos išnyksta. Ugdymo turinys jungiamas apie ugdymo sritis, sąvokas, objektus, gebėjimus (pvz.: gamtamokslinis, socialinis ugdymas). <i>Subjects, traditional topics disappear. The curriculum is linked to the fields of education, concepts, objects, abilities (e.g. scientific, social education).</i></p>	
<p>4. Anapus dalykiniai (transdisciplininiai) / Extradisciplinary (transdisciplinary)</p>	<p>Ugdymo turinys ir procesas jungia kelias ugdymo sritis, persikelia į kitus dalykus, kitas (pvz., neformalias) edukacines erdves. (pvz., STEAM neformalus švietimas, žaliosios mokymosi aplinkos). <i>The content and process of education connect several fields of education, transcend to other subjects, other (e.g. non-formal) educational spaces. (e.g. STEAM non-formal education, green learning environments).</i></p>	

-
5. **Sinergetiniai / Synergistic**
- Saviraidus, saviorganizuojantis, atviras, lankstus ugdymo turinys ir procesas, kurį lemia, aktualizuoja, steigia netikėtai kylančios idėjos, sprendimai, patyrimai (atraktoriai). Ugdymo turinį ir procesą lemia ne loginės schemas, o mokytojų ir mokinių kūrybinės intencijos.
- Self-developing, self-organizing, open, flexible educational content and process, which is determined, made relevant, and established by unexpectedly emerging ideas, decisions, and experiences (attractors). The content and process of education is not determined by logical schemes, but by the creative intentions of teachers and students.*
-

Tiriamoji paradigma – tai naujausia geografijos mokymo nuostata, požiūris, kai dalyko mokymas siejamas su geografinės aplinkos ir įvairialypės geografinės informacijos tyrimais. Bendrojoje geografijos ugdymo programoje tyrimams skirta atskira – ketvirtoji – pasiekimų sritis. Tiriamosios paradigmos pagrindas – geografinių klausimų kėlimas ir, remiantis surinkta, išanalizuota, apibendrinta medžiaga, atsakymas į tyrimo pradžioje iškeltus klausimus.

Privalu pastebėti, kad *ugdymo* ir *geografijos* *didaktikos* paradigmos, nors ir atsirado skirtingais istoriniais laikotarpiais, tačiau jos egzistuoja kartu, papildydamos viena kitą. Šios *Rekomendacijos* orientuotos į reflektyvų ir kritiškai mąstantį mokytoją praktiką, gebantį pasirinkti savo mokymo stilių (paradigmą), perimantį pažangią kolegų patirtį, nebijantį daryti drąsių sprendimų.

LITERATŪRA

1. Baranova, J., Duoblienė, L. (2020). *Filosofija vaikams ir multimodulus ugdymas: Metodinė priemonė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
2. Baranova, J., Degėsys, L. (2014). Filosofijos didaktika modernizmo ir postmodernizmo takoskyroje. *Ugdymo paradigmų iššūkiai didaktikai: Kolektyvinė monografija*. Sud. R. Bruzgelevičienė, (p. 309–328). Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.
3. Bitinas, B. (200). *Ugdymo filosofija*. Vilnius: Enciklopedija.
4. *Bendrujų programų atnaujinimo gairės*. (2019). Švietimo, mokslo ir sporto ministerija. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
5. Bruzgelevičienė, R. (2008). *Lietuvos švietimo kūrimas: Monografija*. Vilnius: Sapnų sala.

6. Bruzgelevičienė, R. (2014). Ugdymo paradigma – didaktikos idėjų pamatas. *Ugdymo paradigmų iššūkiai didaktikai: Kolektyvinė monografija*. Sud. R. Bruzgelevičienė, (p. 26–107). Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.
7. Čiubrinskas, V. (2007). *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos: Mokomoji knyga*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
8. Čiužas, R., Juknevičienė, P. (2006). *Lietuvos mokytojų daiktinė kompetencija: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos švietimo problemų analizės leidinys*, 5(8). Vilnius: Švietimo plėtotės centras.
9. Duoblienė, L. (2011). *Ideologizuotos švietimo kaitos teritorijos: Monografija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
10. Duoblienė, L. (2018). *Pohumanistinis ugdymas. Dekoduoti: Monografija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
11. *Geography for life: national geography standards*. (1994). Washington, D.C.: National Geographic Society.
12. *International Charter on Geographical Education*. (2016). Beijing: IGU Commission on geographical education. Prieiga internete: <https://www.geoedu.lt/wp-content/uploads/2020/06/2016-Charter-Fulltext--Lithuanian-pdf.pdf>.
13. *International Charter on Geographical Education*. (1992). Washington: IGU Commission on geographical education. Prieiga internete: <https://www.geoedu.lt/wp-content/uploads/2020/06/1992-Charter-Fulltext--Lithuanian-pdf.pdf>.
14. *Introducing Geography*. (2021). [Žiūrėta 2021 m. sausio 15 d.]. Prieiga internete: <https://geography.name/introducing-geography/>.
15. Jackūnas, Ž. (2006). *Lietuvos švietimo kaitos linkmės (1988–2005)*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.
16. Kairaitis, Z. (2007). *Geografinės informacijos skaitymas komunikaciniu požiūriu*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
17. Koutsopoulos, K. C. (2011). Changing paradigms of Geography. *European Journal of Geography*, 1, 54–75.
18. Melnikova, I. (2016). *Literatūros (inter)medialumo strofos, arba Žodis ir vaizdas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
19. *Metodinės rekomendacijos Bendrųjų programų įgyvendinimui. Geografija*. (2009). Vilnius: Švietimo plėtotės centras.
20. Nagrockaitė, Š. (2015). *Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklos turinio samprata: diskurso analizė: Daktaro darbo tezės*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
21. *Rediscovering Geography: New Relevance for Science and Society*. (1997). Washington, DC: The National Academies Press.
22. Salienė, V., Toleikytė, N. (2014). Laisvojo ugdymo humanistinės paradigmos idėjos kalbinio ir literatūrinio ugdymo paradigmų kontekste: lietuvių gimtosios kalbos ir literatūros bendrųjų programų (1994–2011) analizė. *Ugdymo paradigmų iššūkiai didaktikai: Kolektyvinė monografija*. Sud. R. Bruzgelevičienė, (p. 108–150). Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.
23. *Socialinis ugdymas. Geografija*. (2021). [Žiūrėta 2021 m. gegužės 15 d.]. Prieiga internete: <https://www.mokykla2030.lt/socialinis-ugdymas-2/>.
24. *Ugdymo paradigmų iššūkiai didaktikai: Kolektyvinė monografija*. (2014). Sud. R. Bruzgelevičienė Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.
25. Valantiejus, A. (2007). *Socialinė struktūra: nuo makro prie mikro modelių*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

THE UPDATING OF THE CONTENT OF GEOGRAPHICAL EDUCATION AT THE BASIC SCHOOL: METHODOLOGICAL APPROACHES AND PARADIGMATIC TURNS

Šarūnas Gerulaitis, Zigmas Kairaitis

Summary

The article reviews the current updating of the basic school curricula in Lithuania, as well as the updating of the content of geographical education. The basic curricula for basic schools were updated last time in 2008. The updating of the content of geographical education is based on the OECD guidelines and guidelines for updating the Framework Programmes (2019) and amendments thereof (2021). The content of geographical education is also updated in accordance with the provisions of the International Charter on Geographical Education (2016). Based on the main categories of geography – location, space, scale – a model of the concepts of the geographical learning structure has been developed, which best corresponds to the content of Lithuanian school geographical education and cognitive perspectives of learning. The study compared and linked the paradigms of education, geography, and geographical didactics. These paradigms are shown to be closely linked with one another and determines the changes in the content of today's geographical education.

Keywords: general curriculum, content of geographical education, education paradigm, geographical paradigm, paradigm of geographical didactics.